

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.35.16>

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СУДДІВСЬКОГО ІМУНІТЕТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Капустинський Максим Вікторович,
здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри кримінального
процесу
(Національна академія внутрішніх
справ, м. Київ, Україна)

У статті здійснюється дослідження особливостей становлення та розвитку імунітету судді у кримінальному судочинстві. На підставі аналізу фахових джерел, а також окремих історичних подій та фактів виокремлено основні історичні значення правового імунітету, що полягають у: наданні певних прав та привілеїв дипломатичним представництвам і їхнім співробітникам; державі і її власності; окремим верствам населення, які мають особливе становище у суспільстві.

Відмічено, що становлення сучасного інституту суддівського імунітету відбувалося паралельно з розвитком судової влади в Україні. Відтак з проголошенням незалежності основними нормативно-правовими актами, які декларували недоторканність суддів виступала Конституція України та Закон України «Про статус суддів» (1992). Проаналізовано процесуальний порядок здійснення кримінального провадження щодо судді відповідно до вказаних законів. З'ясовано, що ускладнена процедура притягнення суддів до кримінальної відповідальності, передбачала: 1) правила затримання та арешту судді, відповідно до яких суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом; 2) порядок проведення процесуальних заходів, пов'язаних з обмеженням конституційних прав на недоторканність житла чи іншого володіння особи, на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, права власності; 3) правила підсудності кримінальних справ щодо судді, відповідно до яких судовий розгляд у першій інстанції у аналізованих провадженнях здійснювався апеляційним судом. Обґрунтовано, що імунітет судді в частині особливого порядку притягнення його до кримінальної відповідальності був практично абсолютним, адже недоторканність суддів поширювалась на будь-які злочини, які не стосувались реалізації ними своїх суддівських функцій.

З'ясовано, що з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у 2010 році, були запроваджені певні додаткові процедури здійснення кримінального

провадження стосовно судді, проте суттєвих змін, які б зменшували обсяг недоторканості представників судової влади закон не передбачав. В подальшому з прийняттям Закону України «Про судоустрій та статус суддів» (2016) відбувається суттєве реформування суддівської недоторканності та впроваджується інститут функціонального імунітету судді замість абсолютного.

Ключові слова: імунітет, недоторканність, незалежність, суддя, процесуальний порядок, кримінальне провадження, Верховна Рада України.

HISTORICAL ASPECTS OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF JUDICIAL IMMUNITY IN THE CRIMINAL PROCESS OF UKRAINE

Kapustinsky Maksym Viktorovych,
Candidate for the Scientific degree of
Doctor of Philosophy, Department of
Criminal Procedure
(National Academy of Internal Affairs,
Kyiv, Ukraine)

The article studies the features of the formation and development of the immunity of a judge in criminal proceedings. Based on the analysis of professional sources, as well as individual historical events and facts, the main historical meanings of legal immunity are identified, which consist in: granting certain rights and privileges to diplomatic missions and their employees; to the state and its property; to certain segments of the population that have a special position in society.

It is noted that the formation of the modern institution of judicial immunity took place in parallel with the development of the judiciary in Ukraine. Therefore, with the proclamation of independence, the main regulatory legal acts that declared the inviolability of judges were the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine “On the Status of Judges” (1992). The procedural order for conducting criminal proceedings against a judge in accordance with the specified laws was analyzed. It was found that the complicated procedure for bringing judges to criminal responsibility provided for: 1) the rules for the detention and arrest of a judge, according to which a judge cannot be detained or arrested without the consent of the Verkhovna Rada of Ukraine until a guilty verdict is delivered by the court; 2) the procedure for conducting procedural measures related to the restriction of the constitutional rights to the inviolability of housing or other possessions of a person, to the secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraph and other correspondence, and property rights; 3) the rules of jurisdiction of criminal cases against judges, according to which the trial in the first instance in the analyzed proceedings was carried out by the appellate court. It is substantiated that the judge’s immunity in the part of the special procedure for bringing him to criminal responsibility was practically absolute, because the immunity of judges extended to any crimes that did not concern the exercise of their judicial functions.

It was found that with the adoption of the Law of Ukraine “On the Judiciary and the Status of Judges” in 2010, certain additional procedures for conducting criminal proceedings against a judge were introduced, but the law did not provide for any significant changes that would reduce the scope of immunity of representatives of the judiciary. Subsequently, with the adoption of the Law of Ukraine “On the Judiciary and the Status of Judges” (2016), judicial immunity is significantly reformed and the institution of functional immunity of a judge is introduced instead of absolute.

Key words: immunity, inviolability, independence, judge, procedural order, criminal proceedings, Verkhovna Rada of Ukraine.

Історично так склалося, що у будь-якому суспільстві є певні особи, які, в силу тих чи інших обставин, виконують публічні соціально-корисні функції. Задля забезпечення виконання цих функцій утворюються та впроваджуються юридичні заходи, які пов'язуються із правовим імунітетом чи недоторканністю [1, с. 26]. Термін «імунітет» походить від латинського слова *immunitas* (*immunitatis*) та означає звільнення, свобода. Загалом аналізована категорія має кілька значень, одне з яких передбачає виключне право не підлягати деяким загальним законам, що надається особам, які займають особливе становище в державі [2]. Отже, імунітет, за своєю сутністю, є винятком із загальних правил і поширюється на незначну кількість представників суспільства.

О. В. Ткаля, здійснюючи теоретичний аналіз вказаної правової категорії, дійшла до висновків, що правові імунітети – явище історичне. Зі зміною суспільного життя інститут правового імунітету трансформувався в абсолютно інший юридичний засіб – в інструмент, що звільняє від певних обов'язків і юридичної відповідальності окремих суб'єктів (дипломатів, консулів, депутатів та ін.) з метою виконання ними відповідної суспільно-корисної діяльності. Так, термін «імунітет» у його юридичному значенні був відомий ще в римському праві і означав звільнення від податків або громадських повинностей, яке міг надати Сенат, а потім імператор окремій особі, соціальній категорії або общині [3].

На території сучасної України в перших століттях нашої ери імунітетом користувалася тіраська громада. Місто-держава Тіра не раніше середини I ст. н. е. мала статус автономії та привілей безмитності в торгівлі з римською провінцією Мезією. При цьому імунітет Тіри не був тотальним, а охоплював певні групи товарів. Платою за його підтвердження було реальне обмеження суверенності громад в питанні надання громадянства, а віддачею – економічний розквіт Тіри в II – першій половині III ст., чому сприяла практикована торговельна експлуатація місцевого варварського населення, пряма торгівля якого з Римом була обмежена чи зовсім заборонена імперією з причин військово-стратегічного характеру [4, с. 309].

У науковій літературі неодноразово робились спроби висвітлення історичного становлення правових імунітетів. Так, О. В. Ткаля значну частину своїх наукових праць присвятила аналізу історії формування правових імунітетів на українських землях, виокремлюючи п'ять етапів розвитку цього інституту [5]. І. О. Кас'яновський зробив спробу виділити періоди формування міжнародно-правового регулювання імунітету власності держави, зазначаючи, що початковий етап розвитку цього інституту охоплює XVII ст., коли суверенні держави спиралися на домінуючу на той час концепцію абсолютного імунітету, що, зокрема, проявлялося у повній недоторканності їхньої власності [6]. О. О. Реєнт, досліджуючи правовий інститут депутатської недоторканності та характеризуючи його історичні витоки, встановив, що вони сягають давніх часів, коли разом із загальною еволюцією суспільства та зміною людських уявлень про право недоторканністю почали наділяти іноземних послів, державних посадовців, церкву та окремих фізичних осіб і їх майно. Поруч з цим науковець з'ясував, що у ході історичного розвитку різних систем конституційного права викристалізувались дві основні концепції стосовно аналізу права парламентської недоторканності – англо-американська (базується на прецедентному праві) та європейська (базується на традиційному праві), і якщо перша передбачає скорочення обсягів депутатської недоторканності, то друга, навпаки, трактує парламентський імунітет розширено [7].

Аналізуючи фахові джерела та окремі історичні події та факти в контексті теми дослідження спробуємо висвітлити основні історичні значення імунітету, що пов'язані з його виникненням та становленням.

По-перше, виникнення терміну імунітет пов'язується із необхідністю надання певних прав та привілеїв дипломатичним представництвам і їхнім співробітникам. Так, Римський папа Геласій був першим папою в історії, який користувався дипломатичним імунітетом, як це зазначено в його листі *Duo Sunt* до імператора Анастасія. В ісламській дипломатичній традиції, посланникам не можна було завдавати будь-якої шкоди, навіть якщо вони прибували від заклятого ворога і приносили провокаційні чи образливі звістки. Водночас розвиток сучасного інституту дипломатичних імунітетів та привілеїв відбувався паралельно із розвитком сучасної дипломатії. У сімнадцятому столітті, європейські дипломати зрозуміли, що захист від кримінального переслідування був необхідним для забезпечення умов їх діяльності, і розробили певні правила щодо забезпечення прав дипломатів [8].

По-друге, з дипломатичним імунітетом тісно пов'язаний імунітет держави і її власності, який є одним з найстаріших інститутів як внутрішнього, так і міжнародного права. Виник він через необхідність підтримки офіційних відносин між державами. Вони були б неможливі, якби представники іноземної держави, його керівники і дипломатичні представники були підпорядковані владі держави перебування. На початку XIX ст. судова практика і доктрина визнали, що імунітет держави є загальноновизнаною нормою міжнародного права, породженою об'єктивною потребою взаємодії держав на території одна одної. На першому етапі становлення цього інституту суди обґрунтовували право іноземної держави на імунітет міжнародною ввічливістю – *comitas gentium*. Посилання на міжнародну ввічливість зустрічаються вже в першому судовому рішенні, яким було визнано право іноземної держави на використання щодо неї принципу імунітету, що було винесене одним з голландських судів у 1688 р. А вже на початку XIX століття американські суди розглядали імунітет іноземної держави як сформований міжнародно-правовий звичай [9, с. 122]. Основною тенденцією розвитку юрисдикційного імунітету у державах континентального права слід відмітити поступовий перехід від концепції абсолютного імунітету до концепції обмеженого імунітету, який остаточно закріпився у національному праві у другій половині XX ст. Цей перехід відбувався поступово й не однаково в усіх державах континентального права. Ключовими факторами, що вплинули на цей процес Є. В. Попко називає зростання міжнародних та економічних відносин між країнами та розвиток міжнародного права. Визначальним у цьому процесі являється ухвалення Європейської конвенції про імунітет держав 16 травня 1972 р. [10, с. 344].

По-третє, імунітет пов'язується із необхідністю надання певних привілеїв окремим верствам населення, які мали особливе становище у суспільстві (князі, купці, представники духовенства, бояри, великі землевласники тощо). За часів Київської Русі важливу роль у становленні правового імунітету відіграли угоди Русі з Візантією (907, 911, 944, 971 років), в яких були закріплені положення про привілеї окремих осіб, зокрема руських купців. Приблизно у 995–996 роках Володимир Святославович, більш відомий, як Володимир Великий видав грамоту, якою визнавав право церкви на застосування норм церковного законодавства, виділив десятину церкви Богородиці, чим і заклав основи церковної юрисдикції. Зокрема у наведеному документі закріплювався правовий імунітет духовенства і підлеглих йому церковних людей (ігуменів, ігуменів, попів, попадю, поповичів, ченців, дяконів, проскурників, пономарів, калік тощо). Відповідно до Уставу Володимира Великого вищезазначені особи не підпадали під юрисдикцію державного суду, отже, вони мали судовий імунітет. Особливий правовий статус та імунітетні права окремих верств населення було закріплено у основному нормативно правовому акті Київської Русі – Руській Правді. Відповідно до даного нормативно правового акту бояри відносилися до вищого стану феодалів

(нащадки родоплемінної знаті, великі землевласники). Дана категорія осіб користувалася імунітетом і правом від'їзду до інших князівств [11].

Вивчаючи історію становлення суддівського імунітету, зауважимо, що за часів панування архаїчного права відмічається тісний зв'язок правових інститутів із релігією. Судові функції здійснювали вожді або жреці, а рішення часто проголошувались іменем богів. Пізніше, наприклад за часів скіфської держави, релігійний характер права змінився звичаєвим, але це не вплинуло на особливий характер статусу носіїв судової влади. У період Давньої Русі Княжої доби (кінець IX – середина XIV ст.) судова влада характеризувалась певним дуалізмом. З одного боку існував суд князя, а з іншого – церковний суд. Основою судових рішень першого були акти князя, а другого – акти Константинопольського патріарха. Церковний суд у багатьох питаннях був незалежним від князівського, хоча його організація й будувалася на основі княжих актів [12, с. 36, 42, 72]. Отже, статус судді передбачав його особливе становище у суспільстві: жрець, вождь (князь) або уповноважена ним особа. Значна роль звичаїв у праві того часу зумовлювала й особливе відношення суспільства до судової влади та її представників. Хоча положенням щодо недоторканності судді ще не було притаманне позитивне закріплення, фактично недоторканність представника судової влади як судді була зумовлена його суспільним статусом [13].

Як слушно відмічав С. В. Свириденко, інститут недоторканності не є здобутком української держави часів незалежності. Одним із перших історичних документів, в якому йшлося про недоторканність певної категорії державних діячів України, є конституційний проект Української народної партії «Основний закон «Самостійної України» спілки народу Українського», оприлюднений у 1905 році у часописі «Самостійна Україна». Основною ідеєю документа було створення незалежної української держави, яка мала розвиватись на демократичній основі. При цьому, головним принципом забезпечення демократичного розвитку нової держави мала стати система стримувань та противаг, яка збалансовує владні повноваження та не дозволяє узурпувати владу певним політичним чи соціальним групам. Тож, для уникнення можливості узурпації влади та забезпечення демократичного устрою майбутньої держави передбачався поділ влади на три незалежні гілки [14, с. 27; 15]. Гарантіями незалежності законодавчої гілки влади виступали положення пунктів 49–50, які передбачали, що «Ніхто з членів обох хат¹ не може бути пізваний або переслідуваний з нагоди своїх думок, висловлених ним, або голосувань, даних ним при виконанні своїх обов'язків. Ніхто з членів хат не може бути ані затриманий, ані переслідуваний за злочин інакше, як за згодою і дозволом тієї хати, до якої він належить, виключаючи нагоду на гарячій учинку. Затримання або переслідування члена однієї з хат заборонено на весь час його уповноваження». В досліджуваному документі разом з тим мали місце вказівки стосовно недоторканності міністрів. Зокрема у п. 79 зазначалось, що «Віддати міністрів судови може тільки хата представників. Судити міністрів має право тільки вищий касаційний суд» [16].

Сьогодні правовий імунітет не ототожнюють з привілеями, а розглядають як загальноправову категорію (процесуальної складовою якого є правова недоторканність), яка складається із норм, що регулюють спеціальний правовий статус окремих суб'єктів, встановлює особливу процедуру притягнення їх до відповідальності з метою забезпечення виконання цими особами важливих для держави функцій [17, с. 781]. До кола цих осіб входять і судді, встановлений імунітет щодо яких спрямований передусім на

¹ Хата – це Рада представників, Сенат у розумінні Основного Закону «Самостійної України» спілки народу українського 1905 року.

безперешкодне виконання суддею своїх професійних обов'язків у здійсненні справедливого правосуддя.

Становлення сучасного інституту суддівського імунітету відбувалося одночасно з розвитком судової влади в Україні. З проголошенням незалежності основним нормативно-правовим актом, який декларував недоторканність суддів виступала Конституція України. Так, відповідно до ст. 126 Основного закону України в редакції 1996 року «незалежність і недоторканність суддів гарантуються Конституцією і законами України. Вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється. Суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом». При цьому, як зауважував Конституційний суд у своєму рішенні від 1 грудня 2004 року у справі № 1-1/2004, за Основним Законом України недоторканність суддів як гарантія їхньої незалежності у виконанні професійних обов'язків може не обмежуватися обсягом, визначеним у ст. 126 Конституції України. Додаткові гарантії недоторканності суддів можуть встановлюватися також законами. Зокрема, конкретний обсяг гарантій недоторканності суддів визначався ст. 13 Закону України «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 року № 2862-XII [18], яким у ст. 13 «Недоторканність суддів» було регламентовано особливу процедуру притягнення суддів до кримінальної відповідальності, яка передбачала наступні положення:

1. Правила затримання та арешту судді, відповідно до яких суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом. А у разі затримання за підозрою у вчиненні злочину, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи.

При цьому порядок розгляду питання щодо надання згоди на затримання чи арешт судді був передбачений згодом з прийняттям постанови «Про Регламент Верховної Ради України» 16 березня 2006 року № 3547-IV [19], який визначав:

– *суб'єкта подання* про надання згоди на затримання чи арешт судді Конституційного Суду України, судді суду загальної юрисдикції, яким виступав Голова Верховного Суду України. (ч. 2 ст. 213). Примітно, що до цього ініціювати затримання чи арешт судді міг виключно Генеральний прокурор [20].

– *вимоги до подання*, відповідно до яких зазначений документ повинен бути вмотивованим і достатнім, містити конкретні факти і докази, що підтверджують факт вчинення зазначеною в поданні особою суспільно небезпечного діяння, визначеного КК України. У поданні про затримання чи арешт повинно бути чітке обґрунтування необхідності затримання чи арешту. У разі недотримання відповідних вимог Голова Верховної Ради України повертає подання Голові Верховного Суду України, про що повідомляє Верховну Раду на найближчому пленарному засіданні (ч. ч. 3-4 ст. 213). При цьому щодо кожного виду запобіжного заходу подається окреме подання.

Належний рівень достатності, законності і обґрунтованості подання, законності одержання доказів, зазначених у поданні визначав Комітет, якому було доручено надати висновок щодо питання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт у терміновому порядку, але в строк не більш як двадцять днів (ст. 215). За таких обставин при необхідності він міг витребувати додаткові матеріали справи, заслухати пояснення осіб за клопотанням особи, щодо якої внесено подання. У разі відсутності достатніх доказів щодо обґрунтування подання Голова Верховної Ради України мав право повернути його разом з вмотивованим висновком комітету Голові Верховного Суду України з пропозицією подати додаткові обґрунтування. У такому випадку комітет зупиняв перевірку, про що повідомляв Голову Верховної Ради України, який інформував про це Верховну Раду.

– порядок розгляду Верховною Радою України питання про надання згоди на, затримання чи арешт (ст. 216). Верховна Рада розглядала внесені подання на пленарному засіданні у визначений нею день, але не пізніше семи днів з дня подання відповідного висновку комітетом. Після оголошення подання головуючий на пленарному засіданні надавав слово до 30 хвилин: Голові Верховного Суду України для відповідей на запитання представників депутатських фракцій, народних депутатів; судді Конституційного Суду України, судді суду загальної юрисдикції, щодо яких внесено подання, для пояснення.

Обговорення питання здійснювалося за процедурою повного обговорення, після якого головуючий на пленарному засіданні відповідно до подання ставив на голосування питання про надання згоди на: затримання чи арешт судді Конституційного Суду України, судді суду загальної юрисдикції.

Рішення про надання згоди на затримання чи арешт Верховна Рада приймала відкритим поіменним голосуванням більшістю голосів народних депутатів від її конституційного складу, яке оформлювалося постановою Верховної Ради. Рішення Верховної Ради про надання згоди не переглядалося, крім випадку виявлення обставин, що не були відомі Верховній Раді під час розгляду відповідного подання. Про прийняте рішення Голова Верховної Ради України негайно повідомляв Голову Верховного Суду України.

2. Порядок проникнення в житло чи службове приміщення судді, в його особистий чи службовий транспорт, проведення там огляду, обшуку чи виїмки, прослуховування його телефонних розмов, особистого обшуку судді, а так само огляду, виїмки його кореспонденції, речей і документів, згідно з яким зазначені процесуальні дії могли провадитись тільки за вмотивованим рішенням суду, а також за згодою судді в разі прийняття головою відповідного суду рішення про вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки (ч. 4 ст. 13).

Важливо підкреслити, що до внесення змін Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про статус суддів» від 21 червня 2001 року № 2534-III [21] санкцію на проведення процесуальних заходів, пов'язаних з обмеженням конституційних прав на недоторканність житла чи іншого володіння особи, на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, права власності надавав винятково Генеральний прокурор України за умови наявності порушеної кримінальної справи.

3. Правила підсудності кримінальних справ щодо судді Конституційного Суду України та будь-якого суду загальної юрисдикції, відповідно до яких судовий розгляд у першій інстанції у аналізованих провадженнях здійснювався апеляційним судом. Водночас підсудність справи визначалась Головою Верховного Суду України або його заступником, а сама справа не могла розглядатись тим судом, у якому обвинувачений працював суддею (ч. 5 ст. 13).

Про прагнення суддівської спільноти до абсолютного імунітету, на нашу думку, свідчить згадане вище рішення Конституційного суду, у якому Суд зауважує, що конкретний обсяг гарантій недоторканності суддів визначався, зокрема, в ч. 2 ст. 13 Закону України «Про статус суддів» у редакції від 15 грудня 1992 року, якою передбачалося, що «судді не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності і взяті під варту без згоди Верховної Ради України. Вони не можуть бути піддані заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, без згоди органу, який обрав суддю на посаду». Законом України 1999 року ці положення було вилучено, а ч. 2 ст. 13 Закону викладено в редакції, згідно з якою «суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального

виroku судом», що, на думку Верховного Суду України, призвело до звуження обсягу недоторканності суддів і зниження рівня гарантій їхньої незалежності [18].

Аналіз положень Конституції та Закону України «Про статус суддів» від 1992 року ілюструє те, що імунітет судді в частині особливого порядку притягнення його до кримінальної відповідальності був практично тотальним з огляду на те, що недоторканність суддів поширювалась на будь-які злочини, які не стосувались реалізації ними своїх суддівських функцій. Тобто без надання згоди Верховної Ради без будь-яких винятків затримати або арештувати суддю було неможливо, а у разі затримання за підозрою у вчиненні злочину, він повинен був негайно звільнений після з'ясування його особи.

З прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у 2010 році, який об'єднав у собі положення двох Законів України «Про статус суддів» (1992) та «Про судоустрій України» (2002), були запроваджені певні додаткові процедури здійснення кримінального провадження стосовно судді, як-от: наділення повноваженнями порушувати кримінальну справу щодо судді виключно Генерального прокурора або його заступника; можливість відсторонити суддю від посади у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності, що здійснюється Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на підставі вмотивованої постанови Генерального прокурора України. В подальшому прийняття діючого КПК України зумовило внесення змін до аналізованого закону, якими було введено деякі нові правила здійснення зазначених вище процесуальних заходів, а також визначено порядок повідомлення про підозру, згідно з яким судді може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором України або його заступником.

Проте суттєвих змін, які б зменшували обсяг недоторканності представників судової влади закон не передбачав. Системний аналіз законодавства, що регламентувало порядок притягнення суддів до кримінальної відповідальності, констатує про надання представникам Феміди особистих привілеїв, ніж про встановлення додаткових гарантій здійснення правосуддя незалежним, безстороннім та неупередженим судом. Наведене значною мірою створювало труднощі переслідування цих осіб у разі вчинення ними кримінальних правопорушень.

Н. В. Шелевер, аналізуючи у 2011 році законодавство, яке регламентувало на той час порядок притягнення судді до кримінальної відповідальності, піднімала питання встановлення меж між необхідністю захисту судді, як особи, що виконує важливі для держави функції і недопустимістю безкарності цієї особи у разі вчинення нею правопорушення. Інститут правового імунітету, зауважувала науковиця, складається із двох груп норм, що мають самостійне значення і ціль їх встановлення. Перша група – це норми, що забезпечують підвищений правовий захист судді, друга група – норми, які розвивають принцип невідворотності відповідальності і принцип відшкодування шкоди. Вчена справедливо наголошувала на необхідності передбачити поряд з нормами, що ускладнюють порядок притягнення суддів до відповідальності також норми, що гарантують дотримання принципу невідворотності відповідальності [22, с. 80–81].

В подальшому із розвитком законодавства наведені наукові пропозиції певною мірою дістали свого закріплення у положеннях нормативно-правових актів. Зокрема, з прийняттям Законів України «Про судоустрій та статус суддів» від 02 червня 2016 року № 1402-VIII та «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII відбулися суттєві зміни, згідно з якими впроваджувався інститут функціонального імунітету судді замість абсолютного. Відповідно до вказаних нормативно-правових актів було змінено порядок здійснення кримінального провадження стосовно судді відповідно до якого серед іншого:

– усувалась політична складова у вирішенні питання щодо надання згоди на затримання судді або утримання його під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом (відповідне повноваження Верховної Ради України передається до повноважень Вищої ради правосуддя);

– передбачається запровадження інституту функціонального (обмеженого) імунітету судді, за якого забороняється притягнення судді до кримінальної відповідальності за викладену в судовому рішенні правову позицію, за ухвалене ним судове рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку, однак, при цьому суддя нестиме юридичну відповідальність на загальних засадах за дії, вчиненні поза професійною суддівською діяльністю [23].

Порівняльно-правовий аналіз чинного законодавства й того, що втратило юридичну силу, в сфері правового регулювання статусу судді зумовив висновки про те, що інститут суддівського імунітету, який існує сьогодні, пройшов шлях розвитку від абсолютного, коли без надання згоди Верховної Ради без будь-яких винятків затримати або арештувати суддю було неможливо (а у разі затримання за підозрою у вчиненні злочину, він повинен був негайно звільнений після з'ясування його особи), до запровадження обмеженого імунітету судді, за якого забороняється притягнення судді до кримінальної відповідальності за викладену в судовому рішенні правову позицію, за винятком вчинення кримінального правопорушення поза професійною суддівською діяльністю.

Список використаних джерел:

1. Зеленська М. І. Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб: питання соціально-правової природи. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 25–31.
2. Словник іншомовних слів за редакцією О.С. Мельничука. Київ, 1974. URL: <https://126.slovaronline.com/>
3. Ткаля О. Теоретичне обґрунтування імунітету як особливої правової категорії. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2011. Вип. 22. С. 73–85.
4. Митна енциклопедія : у 2 т. / І. Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін.. Хм. : ПП Мельник А. А., 2013. Т. 1 : А — Л. 472 с.
5. Ткаля О. В. Правові імунітети в законодавстві, що діяло на українських землях у складі Російської імперії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013.6-1 (1) 2013. С. 76–79.
6. Кас'яновський І. О. Еволюція міжнародно-правового регулювання імунітету власності держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 390–394.
7. Реєнт О. О. Право депутатської недоторканності (питання теорії та практики) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2009. 22 с.
8. Дипломатичний імунітет. *Вікіпедія вільна енциклопедія*. 2024. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%96%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%82
9. Гіренко О. Т. Використання юрисдикційних імунітетів держави та її власності в цивільних угодах за її участю. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2004. Вип. 10(2). С. 119–131.
10. Попко Є. В. Тенденції розвитку юрисдикційного імунітету іноземної держави за континентальним правом. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Вип. 81. С. 335–345.
11. Ткаля О. В. Правові імунітети за часів Київської Русі. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції* : матеріали

Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса). Одеса : Юридична література, 2016. С. 170–172.

12. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / за ред. І.Б. Усенка. Київ: Наукова думка, 2014. 501 с.

13. Тімуш Д. І. Недоторканність судді як об'єкт адміністративно-правового забезпечення: генеза та сучасність. *Юридичний вісник*. 2021. 3 (60). С. 127–133.

14. Свириденко С. В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 232 с.

15. Бутенко А. До історії формування моделі української держави. конституційний проект української народної партії 1905 року. *Юридичний журнал*. 2007. № 5.

16. Основний Закон «Самостійної України» спілки народу українського 1905: Проект утворений групою членів Української Народної Партії. URL: https://constituanta.blogspot.com/2011/08/1905_05.html

17. Шелевер Н. В. Співвідношення правових категорій : «імунітет» та «недоторканність». *Форум права*. 2012. № 2. С. 779–784.

18. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) № 19-рп/2004 від 1 грудня 2004 року у справі № 1-1/2004.

19. Постанова ВРУ Про Регламент Верховної Ради України 16 березня 2006 року № 3547-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 23. № 24-25. ст. 202.

20. Про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності судді Долинського районного суду Івано-Франківської області Ковалю З. М. : постанова Верховної Ради України. *Відомості Верховної Ради*. 1999. № 1. ст.12.

21. Про внесення змін до Закону України «Про статус суддів» : Закон України від 21 червня 2001 року № 2534-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. N 33. ст. 180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2534-14#Text>

22. Шелевер Н. В. Імунітет суддів та їх відповідальність. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. Вип. 15. С. 79–83.

23. Висновок комітету щодо проекту Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 року № 1402-VIII. *Верховна Рада України*. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4734&skl=9